

Az olvasás tudománya és művészete

Eddig megjelent öt kötete alapján már aránylag könnyen és pontosan körvonalazható Ion Vlad emberi-szellemi arculata, valamint az ettől is meghatározott irodalomtudományi szemléletének jó néhány elméleti és módszertani alapelve. Ezeket az alapelveket kifejtő és példázó művei rangos helyet vívtak ki a román irodalmi és tudományos élet egészében.

Ami ebben az összefüggésben Ion Vlad emberi és intellektuális Én-jét illeti, csupán a tőlünk legfontosabbnak vélt s műveinek megértése szempontjából nélkülözhetetlen komponensekre és megkülönböztető jegyekre utalunk: így mindenekelőtt arra, hogy Ion Vlad napjaink értelmiségének ahhoz az aránylag kisszámú csoportjához tartozik, amelynek sikerült elkerülnie az egyre fokozódó szakosodást igen gyakran kísérő szakmai „beszűkülést”, anélkül hogy a félreértelmezett, anakronisztikusan ható „polihisztor” szerepében tetszelegne. Ellenkezőleg, Ion Vlad szakmájának egyik legkiválóbb ismerője és művelője. Írásai éppen arról vallanak, hogy szerzőjük tisztában van azzal: napjainkban, inkább mint bármikor, egy bizonyos szakma korszerű művelése csak széles, a nagy és lényeges összefüggéseket felismerő szemlélet alapján képzelhető el. Ezzel hozható összefüggésbe érdeklődési körének, munkásságának széles skálája, sokirányúsága. Erről tanúskodnak különben az írásaiban felbukkanó olyan motívumok, amelyek átfogják a román és az egyetemes szellemi élet jó részét, vagy legalábbis ennek alapos ismeretére utalnak. De ezt igazolja egész társadalmi tevékenysége. Mindezt szervesen teljesíti ki az a korunktól és szocialista társadalmunktól megkövetelt magas szintű erkölcsi és szakmai felelősségtudat, amelyről művei ugyancsak vallanak. Azt is meg kell említenünk, hogy Ion Vlad legbensőbb emberi-szellemi lényét az *olvasás* már-már megszálított szenvedélye határozza meg. Ezzel magyarázható e fogalomnak írásaiban előforduló gyakorisága, ezt bizonyítja a kimondottan ezt a problémát boncolgató cikksorozata. Természetesen az olvasásfogalom gyakorisága és központi szerepe Vlad műveiben elsősorban irodalomszemléletének műközpontúságával magyarázható. A mű és adekvát olvasása Ion Vlad írásainak központi kategóriája, a kutatás kiindulópontja és célja. E központi motívumhoz kapcsolódnak a kutatás módszertani elvei, így mindenekelőtt a *totalitás* ontológiai és ismeretelméleti elvének következetes érvényesítése az irodalmi jelenségek elemzésében. Ion Vlad ugyanis teljesen tudatában van annak, hogy a szépirodalom, mint az egyéni és társadalmi tudat megnyilvánulása, az egyén és rajta keresztül az emberiség alkotóerejének, lényegének objektívációja, rendkívül bonyolult jelentésekkel terhes, átlenyegített formavalóság, amelynek megértése csak egy totális, mindent átfogó szemlélet, illetve az ettől megszabott és megkövetelt módszerek és eszközök segítségével érhető el. Az irodalmi mű *önmagában* is totális, de nem kevésbé a külvilág viszonylatában. Mint *genesis* szervesen összefüggő egész (vagyis az alkotási folyamat tárgya és szubjektuma), ennek eredményeként létrejövő *struktúra* (vagyis kész, lezárt, önmagáért való, önmaga által ható mű); és végül mint a társadalom egészétől vagy annak egyes tagjaitól felfogott valóság. A művészi alkotás sajátos struktúrájára utalnak Vlad írásainak látszólag külsőlegesebb jegyei is, például eddig megjelent könyveinek címei: *Analiză sau sinteză*, *Convergențe*, *Descoperirea operei* (Analízis vagy szintézis, Konvergenciák, A mű felfedezése), vagy legújabb könyvének fejezetcímei (Az író és a valóság, Az író vallomása), A próza, a dráma, a líra szakavatott olvasása, A fogalmak ismeretének fontossága, Irodalomkritika és irodalomelmélet stb.). Teljes megfelelés figyelhető meg Vlad írásainak belső, tematikai tagolódása (fejezetek, alfejezetek) s a jelzett irodalmi struktúra között. Feltétlenül ki kell itt emelnünk legújabb könyvéből, hogy szerinte az irodalom tudományos, korszerű vizsgálata — általában is, de különösen napjainkban — elképzelhetetlen az irodalomtudomány alapvető kategóriáinak elmélyült, alapos tanulmányozása és tisztázása nélkül, korunk leghaladóbb filozófiai szemléletének és legrepresentatívabb irodalmi gyakorlatának alapján. Ez nem jelenti a *múlt* eredményeinek, illetve a *jövő* perspektívájának kiiktatását, ellenkezőleg, a *ma* a tegnap kiteljesedése vagy fokozatos eltűnése, de mindenképpen következménye, és egyben a jövő kiindulópontja — az igenlés és tagadás alternatívájában. Vlad szerint tehát az irodalomkutatásban az első és elengedhetetlen lépés a fogalmak pontos körülírása, minden félreértést kizáró

meghatározása, megértése. Ez az elvégzendő munka tárgyától és céljától meghatározott módszertani követelmény különös jelentőségű éppen az irodalom vizsgálatában és értelmezésében, minthogy a vizsgált tárgy, az irodalom komplex jellegű, másrészt minden egyes alkotás külön, semmi mással nem azonos, soha nem ismétlődő „világ”. Az általános és egyedi, szükségszerű és véletlen, lényeg és látszat, általános emberi és konkrét történelmi stb. olyan sajátos dialektikájával állunk szemben, amely minden egyes alkotásban, művészi irányzatban és korban más és más formában konkretizálódik, objektíválódik, még ha bizonyos állandó elemek meg is őrződnek. Ezzel kapcsolatos Vladnak az a vezérmotívumként visszatérő tétele, amely szerint az irodalomnak e sajátos struktúrája, az említett antinómiákban testet öltő dialektikája csak korunk távlatából és a történelmi materializmus perspektívájából érthető és értethető meg.

Vlad a román irodalomtudományokhoz a hagyományaihoz fordul és elsősorban azokat méltatja, amelyek a töle képviselt szemléletet és az ebből eredő módszertani elveket így vagy úgy előkészítik, igazolják. Gondolunk itt többek között T. Maiorescu, D.-Gherea, E. Lovinescu, P. Constantinescu, T. Vianu, Ș. Cioculescu, O. Șulțiu irodalomtudományi örökségére. Természetesen ugyanazt a mércét alkalmazza a jelenkori irodalomtudományra is, vagyis elsősorban azokra figyel fel, akik legközelebb állnak irodalmi szemléletéhez. A jelen és a múlt illyenszerű értelmezését nyújtó írásaiból az irodalom korszerű, tudományosan megalapozott, a gyakorlatra épülő, ezt pozitívan befolyásoló vizsgálatának igénye rajzolódik ki. Vlad szerint ez azt is feltételezi, hogy tisztában kell lennünk az irodalom úgynevezett „belső” és „külső” életével, autonóm és heteronóm jellegével e sajátosságok dialektikus viszonyával, valamint az ebből következő megközelítés módzataival. E kérdéskomplexum vizsgálatában is alapvető a totalitás elve, amely szerint az irodalom mint ontológiai létező egy többszörösen összetett, egységes szerves világ, amelyben a rész függ az egésztől, az egész meg a résztől, s csak dialektikus harmóniájuk alapján jöhet létre teljes értékű irodalmi vagy művészeti alkotás. Ebből a felismerésből ered az *interdiszciplináris* elemzés követelménye, amely ugyancsak vezérmotívumként tér vissza Vlad legtöbb írásában. Az irodalom „belső” életének, autonóm jellegének a vizsgálatában Vlad szerint elsősorban az irodalomkritika és irodalomelmélet teljes érvényű, gyümölcsöző együttműködésére kell törekednünk. Az irodalom alapvető kategóriáinak, törvényszerűségeinek és funkcionalitásának az ismerete nélkül nem érthető meg az egyes műalkotások lényege, esetleg csak felszíni, látszati elemei (mint a cselekmény, annak sajátos „bonyolítása”, a szituációk, elszigetelt vagy egymással véletlenül tűnő viszonyba kerülő sorsok). Az igazi tartalmuktól elszakított és elszigetelt formaelemek üressé, illetve az író eredeti szándékától idegen vagy annak csak részben megfelelő tartalom eszközeivé degradálódnak. Ezzel viszont megszűnik a tartalom és a forma, pontosabban az író „szándékát” maradéktalanul kifejező, sajátos, egyedi, megismerhetetlen tartalom és forma egysége, s ennek közvetlen következménye — mint ahogyan azt Hegel óta tudjuk — a műalkotásnak mint olyannak a megszűnése. A Vladtól annyira hangsúlyozott előzetes elméleti ismeretek hiánya még egy rendkívül érzékeny esztétikai érzékkel és intellektuális ráérzéssel rendelkező olvasó esetében is az érzelm- és gondolatfoszlányok rendszertelen, kaotikus halmazához vezet, s ebből a mű tulajdonképpeni és egyedüli lényegének félreértése, az olvasó számára való megszűnése következhet. Ez történik a Vladtól nagyon gyakran bírált *impreszionista* irodalomkritikában.

Az utóbbi két évtized román és magyar irodalomkritikájának tárgyilagos újraolvasása arról győz meg, hogy még igen gyakori az impresszionista kritikának az a burkolt formája, amely a széles körű tájékozottság és alapos elméleti felkészültség hiányát az esszétől kölcsönzött formaelemekkel próbálja leplezni. Vlad felfogásában az elmélet, az ismeretek fontosságának hangsúlyozása nem jelenti a gyakorlat, az állandó olvasás s az e folyamatban fontos szerepet játszó érzelmi reagálás, az intuíció jelentőségének tagadását. Sőt, mint ismeretes, Vlad maga is a szenvedélyes olvasók közé tartozik. Erről nemcsak a már jelzett cikksorozat tanúskodik, hanem a művek különböző típusaihoz kapcsolódó konkrét elemzései, amelyekben a magas szintű elvonatkoztató készség s az árnyalt lírai ráhangoltság szerves egységet alkot. Egy bizonyos elméleti tételt, megállapítást mindig konkrét, meggyőző, elemző bizonyítás követ, ez teszi a Vladtól megfogalmazott tételeket, követelményeket élményszerűvé, elhíhetővé. Ion Vlad az irodalom „belső élete” sajátosságainak a vizsgálatában az irodalomkutatás hagyományos diszciplinái mellett bekapcsolja a legújabb, a legmodernebb árgazatokat is, így többek között az irodalmi szemiotikát, amelynek segítségével árnyaltabban és pontosabban meghatározható az irodalom mint sajátos *jel és jelentés*.

Ami az irodalom úgynevezett „külső életének“, heteronóm jellegének a vizsgálatát illeti, a közvetett vagy végcél itt is az irodalom saját *lényegéhez, formájához és finalitásaihoz* kapcsolódó problémák tudományos igényű, s mint ilyen az igazságnak és valóságnak megfelelő értelmezése. Mivel azonban az irodalom egy nagyobb egység, a társadalmi lét alkotóeleme, ezért nem vizsgálható és nem értelmezhető csak önmagában. Szükséges a szövegen túlmutató tények alapos ismerete és felmérése. Éppen ezért itt olyan újabb problémák bukkannak fel, amelyeknek a megoldása csak a történelmi materializmus alkalmazása alapján lehetséges, vagyis e probléma vizsgálatában is érvényesülnie kell a totalitás és az ebből eredő interdiszciplináris elemzés elvének. Ennek megfelelően az irodalom a mindenkor adott társadalmi-történelmi lét egészének szerves része, s éppen ezért alapvető sajátosságai, megkülönböztető jegyei csak ennek alapján, csak ehhez viszonyítva domboríthatók ki és érthetők meg.

Vladnál a *történelem* mint döntő és állandó viszonyítási alap jelentkezik, az a szilárd pont, amelyről számbavehető, fel- és lemérhető az emberi alkotás és a megismerési formák minden egyes válfaja — így az irodalom is. A marxista esztétika e posztulátumszerű tételének következetes alkalmazása feltételezi az adott társadalmi-történelmi jelen alapos és pontos ismeretét. Ez viszont csak a hagyományos és a legújabb keletű társadalomtudományok elveire és módszertani eljárásaira, valamint az ezekkel elért eredményekre támaszkodva érhető el. A hagyományos, illetve a modern tudomány eredmények ilyenyszerű felhasználását maga a valóság, a *megszüntette-megőrzés* ténye követeli meg. Minden irodalmi alkotás *valaminek* (társadalmi-történelmi vagy művészi valóságnak) a *folytatása*, de egyben *valaminek* (az említett valóságelemeknek) a *jelenvalósága* vagy *kezdeté*. Ez a hármass perspektíva Vlad számára parancsoló szükséglet.

Korunk irodalmának vizsgálatában a hagyományos diszciplínák, megközelítési módok mellett Ion Vlad felhasználja a szociológiát (az irodalomszociológiát), az információelméletet, a matematikai nyelvészetet, a modern poétikát és a már említett szemiotikát. A szemiotika segítségével egy olyan bonyolult kérdésre kapunk választ, mint művészet és valóság viszonya; pontosabban, a modern művészet és valóság viszonya, amelyben nincs semmilyen külsődleges, a megszokott, a hagyományos művészetre vagy a mindennapi szemléletre jellemző megfelelés a *jelölő* (művészi kép) és a *jelölt* „valóság“ (a művészi kép tulajdonképpeni tartalma) között. A modern művészetben megjelenő valóság (valóságelemek) nem önmagát, hanem egy kizárólagosan önmagán túlmutató, néha ezzel semmilyen összefüggésben nem levő valóságot *jelöl*. A jel jelentése viszont csak az információelméleten alapuló jeltudomány segítségével érthető meg, amely tisztázza a *kódolás* és *dekódolás* mechanizmusát, belső törvényszerűségeit. Szintén a szemiotika nyújtotta módszerek és kategóriák segítségével sokkal árnyaltabb magyarázatát kapjuk az irodalmi és művészeti alkotás egyik alapvető jellegzetességének, nevezetesen a művészi kép (szöveg, jel) többértelműségének, melynek alapja a *jelölő* és *jelölt* között létrejövő, csak a művészetre jellemző viszonya.

Vlad műveiből tehát a *totalis* irodalmi kutatásnak olyan modellje olvasható ki, amelynek középpontja, összefogó eleme a *mű* (az irodalmi szöveg). Ennek adekvát megértését szolgálják a létrejöttét megelőző és meghatározó tényezők, a genezis egész problematikája, a mű szerkezetének pontos és árnyalt leírása, az alkotás utóéletét vagy társadalmi funkcionalitását közvetítő *olvasás* feltételeinek és módozatainak minden oldalról való megvilágítása, alapos elemzése — a szellemiség és érzelmi ráhangoltság magas szintjén. Ezek a kvalitások és eredmények Ion Vladot a modern román irodalomtudomány egyik legjelentősebb egyéniségévé emelik.

Bakó-Heti Rozália kerámiája